

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ВИКЛАДАЧА ВНЗ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

О. А. НОВІКОВА

Європейський освітній простір потребує від системи вищої освіти суттєвої перебудови її змісту і підготовки викладача-професіонала, що ставить усе більш жорсткі й різнобічні вимоги до діяльності і особистості викладача ВНЗ. Викладач повинен уміти розробляти інтеграційні курси, змінювати форми і методи викладання, індивідуалізувати освітні програми, що неможливо без розвитку самостійності і творчої ініціативи.

Сучасний викладач ВНЗ має володіти ґрунтовними професійними знаннями, не обмежуючись лише дисциплінами які викладає. Для студентів викладач є взірцем, приймаються його знання, вміння, манери тощо. Потужним засобом переконання і впливу на студента педагога є його знання, моральні й вольові якості. Адже якості особистості сучасного викладача виступають основою для формування особливої атмосфери викладання і за наявності потрібних є засобом поліпшення ефективності педагогічної діяльності.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що існують різні підходи до педагогічної діяльності у працях К. Ангеловські, Л. Даниленко, Н. Клокар, О. Козлової, Ю. Максимова та ін.

Метою статті є висвітлення ефективних виконань педагогічних функцій сучасного викладача, усвідомлюючи структуру педагогічної діяльності, її основні компоненти, педагогічні дії та професійно важливі вміння і психологічні якості, необхідні для її реалізації.

Вища школа як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів повинна бути винятково уважною як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у сфері змісту, форм та методів навчання та виховання. Саме інновації мають характеризувати професійну діяльність викладача ВНЗ, де однією з важливих характеристик педагогічної діяльності є її творчий характер. Творча індивідуальність викладача – це вища характеристика його діяльності, і, як усяка творчість, вона тісно пов'язана з його особистістю.

Дослідник М. Данилов [2] виділив три джерела педагогічної діяльності. Перше джерело – це соціальне замовлення, що проявляється через високу якість знань, умінь, навичок студентів, усебічний і гармонійний розвиток особистості. Друге джерело – практична діяльність навчально-виховного характеру, успіх якої залежить від педагогічних знахідок, відкриттів. Третє джерело – це теоретична й експериментальна діяльність, яка приводить до нових відкриттів, дослідницького передового досвіду, наукових висновків.

Професійна діяльність викладача ВНЗ є основним напрямком професійної діяльності, яка виявляється через відкритість щодо педагогічних інновацій; гнучкість, критичність мислення; творчу уяву.

Індивідуальний стиль педагогічної діяльності викладача якнайтісніше пов'язаним із здібностями людини, що сприяють успіхові людини в тій чи іншій сфері діяльності. Педагогічна діяльність викладача ВНЗ спирається на педагогічні здібності, які перебувають на межі між загальними та спеціальними здібностями. Серед загальних педагогічних здібностей викладача важливі є академічні, організаторські та мовленнєві здібності. Спеціальні педагогічні здібності передають складний навчальний матеріал, що робить його доступним і дохідливим до студентів, викликати інтерес до предмету, активізує самостійну думку. Саме розвиток спеціальних здібностей допомагає викладачу реконструювати матеріалу в адаптований до свідомості студентів вигляд.

Особистим професійним прикладом викладач змушує студентів серйозно працювати над своїм предметом. Демократичний стиль викладача не допускає послаблень і водночас розуміє ті обставини, у які інколи потрапляє той чи інший студент.

Функції професійної діяльності викладача ВНЗ проявляються в єдності навчальної, організаційної, виховної та дослідницької. Найбільш специфічним для викладача ВНЗ є поєднання педагогічної та наукової роботи. Підвищує науковий рівень знань, розвиває творчий потенціал та збагачує внутрішній світ викладача саме педагогічні цілі, що спонукають до глибокого узагальнення і систематизації навчального матеріалу, до більш ретельного формулювання основних ідей та висновків. Наукова робота збагачує внутрішній світ викладача, розвиває його творчий потенціал, підвищує науковий рівень знань.

Дослідник Н. Амінов вказує, що необхідно при визначенні професійної здатності враховувати три моменти [1]:

- спеціальні задатки (вибіркові установки) до обраної педагогічної професії;
- спеціальні (педагогічні) здібності, що полегшують засвоєння педагогічних знань і навичок роботи;
- здібності до „пошуку свого інтерперсонального середовища”, що полегшують реалізацію власного природного потенціалу.

Узагальнюючи позиції науковців щодо особистих та професійних якостей викладача, можна визначити, що професіоналізм викладача проявляється в тому, що педагог знає як учити й виховувати, тобто як найбільш швидкими й економними шляхами реалізувати поставлені мету і завдання навчального процесу.

Науковці І. Усачова та І. Ільєсов виокремили в циклі науково-дослідницької діяльності чотири етапи [5]:

- креативний – формулювання науково-логічного апарату дослідження;
- інформаційно-пошуковий – інформаційний, поданий у вигляді бібліографічного та змістовного огляду констатувального характеру з теми дослідження;
- власне дослідницький – розв’язання проблеми дослідження;
- трансляційно-оформлювальний – науковий текст у вигляді дослідження, статті, монографії, звіт про науково-дослідницьку роботу та ін.

Отже, науково-дослідницька діяльність викладача виступає основою для його професійного зростання, самовдосконалення і саморозвитку.

Актуальним виявляється дослідження структури професійної діяльності викладача ВНЗ, але у сучасних науково-педагогічних дослідженнях існує певна невизначеність щодо єдиної структури педагогічної діяльності.

Дослідник І. Гавриш [4] вказує, що структура професійної діяльності педагога на загальнотеоретичному рівні аналізу є тотожною структурі відповідної функціональної психологічної системи, до якої входять такі компоненти: мотиви діяльності, цілі діяльності, інформаційна основа діяльності, програма діяльності, блок прийняття рішення і підсистема професійно важливих якостей особистості.

Дослідник Н. Кузьміна [3] виділяє у структурі педагогічної діяльності викладача такі функціональні компоненти: гностичний, проектувальний, конструктивний, організаторський та комунікативний. Відповідно до цих компонентів, викладач вищого навчального закладу має оволодіти певними знаннями та вміннями.

Гностичний компонент пов’язаний із уміннями викладача отримувати нові знання, синтезувати та систематизувати їх згідно з педагогічними цілями; аналізувати педагогічні ситуації, здійснювати пошукову, евристичну діяльність; вивчати та знати психологічні особливості студентів, особливості навчально-виховного процесу, результати власної педагогічної діяльності, її позитивні результати і недоліки.

Проектувальний компонент включає вміння визначати віддалені, перспективні цілі навчання та виховання, а також стратегії та способи їх досягнення.

Конструктивний компонент передбачає відбір та структурування навчальної інформації; конструювання викладачем власної діяльності та навчально-пізнавальної діяльності студентів; контролювання системи знань.

Організаторський компонент характеризує вміння викладача організувати як діяльність студентів, так і власну (способи подачі інформації; вибір різних видів навчально-пізнавальної діяльності студентів таким чином, щоб результати відповідали цілям системи; організацію власної діяльності і поведінки в процесі безпосередньої взаємодії зі студентами).

Комунікативний компонент передбачає вміння будувати взаємодію викладача зі студентами у контексті досягнення педагогічних цілей, встановлювати педагогічно доцільні стосунки; забезпечувати ефективність педагогічної діяльності.

Особливості професійної діяльності викладача враховують три аспекти, а саме якості особистості; діяльність певного характеру; результат діяльності.

На думку А. Орлова [1] інтегральною характеристикою педагогічної діяльності, що визначає її смисл, є особистісна позиція викладача. Професійно важливі якості викладача:

- особистісний компонент діяльності, тобто характеристики емоційної, волевої і мотиваційної сфер, організаторські здібності;
- сенсорно-перцептивний компонент діяльності, тобто характеристики сприйняття і уваги;
- гностичний, або інтелектуальний, компонент діяльності, тобто характеристики процесу обробки інформації, прийняття рішення і т.п.;
- моторний компонент діяльності, тобто характеристики моторних якостей і мови.

Особливою вимогою до особистості викладача є наявність педагогічної тактовності, що проявляється в умінні належним чином поводитися у певній педагогічній ситуації, знаходити педагогічно доцільну лінію поведінки: просто і переконливо розмовляти, ставити розумні й педагогічно обґрунтовані вимоги, поважати гідність студентів. Прояв педагогічної тактовності є однією з важливих умов формування авторитету викладача, одне з джерел сили і ефективності його впливу як на студентський колектив у цілому, так і на кожного студента зокрема.

Дослідник Ю. Калютін [2] визначив три групи особистісних якостей, які мають для педагога професійну значимість: розвиток у педагога емпатії, тобто здатності розуміти внутрішній світ іншої людини і проникати в його почуття, співпереживати їм; здатність до активного впливу на студента – динамізм особистості, який проявляється в ініціативі, гнучкості, різноманітні впливів і в можливості викладача ловити зміни ситуації і продумувати в зв'язку з ними необхідну стратегію педагогічних впливів; на протилежність динамізму і вмінню „володіти іншими”, викладач повинен володіти високорозвинутою здатністю „володіти собою”.

На думку А. Орлова [3] характеристикою педагогічної діяльності викладача виділяють такі професійно важливі якості: особистісний компонент діяльності, тобто характеристики емоційної, вольової і мотиваційної сфер, організаторські здібності; сенсорно-перцептивний компонент діяльності, тобто характеристики сприйняття і уваги; гностичний, або інтелектуальний, компонент діяльності, тобто характеристики процесу обробки інформації, прийняття рішення і т.п.; моторний компонент діяльності, тобто характеристики моторних якостей і мови.

В професійній діяльності викладача величезну роль відіграє і загальне „самопочуття” його особистості, яке визначається Я-концепцією, а саме дидактична система уявлень інтелектуальних та інших якостей, особиста самооцінка, а також суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів. За даними Дж. Лембо [1], володіє почуттям впевненості в собі, вважає себе здібним справлятися з життєвими труднощами, не здатний сприймати себе як невдачу, відчуває, що потрібен іншим людям, що вони його сприймають, а його здібності, цінності і судження значимі в очах навколишніх.

Таким чином, проаналізувавши професійну діяльність викладача ВНЗ за її структурними компонентами, можна з'ясувати її сутнісний зміст та ознаки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про те, що професійна діяльність викладача ВНЗ має бути спрямована на формування позитивної мотивації, набуття необхідних компетенцій для її здійснення, оволодіння інформаційною культурою, науковим пошуком, розвиток творчих здібностей і рефлексивного мислення.

Один із провідних англійських психологів і педагогів Р. Берж, підсумовуючи особисті якості, необхідні для ефективної педагогічної діяльності, виділяє такі:

- прагнення до максимальної гнучкості;
- здібність до емпатії, тобто розуміння почуттів інших;
- уміння надати особистісного забарвлення викладанню.

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив нам представити професійну компетентність у вигляді взаємодіючих і взаємопроникаючих утворень.

Таким чином, проаналізувавши діяльність викладача ВНЗ професіоналізм викладача ВНЗ виявляється у вмінні бачити і формувати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їх вирішення. Результатом такого вміння є наявність таких властивостей, які характеризують професіоналізм викладача: висока інтелігентність, глибока духовність, громадянська зрілість, національна свідомість, науково-дослідницьке спрямування всієї діяльності, творчо-практичний склад розуму, досконале знання свого предмета, психолого-педагогічна ерудиція, захопленість своїм фахом.

Список використаної літератури:

1. Борисова О. М. Про роль професійної діяльності в розвитку особистості / Психологічне формування і розвиток особистості ; під ред. Л. І. Анциферової. – Львів : Освіта, 2002. – 146 с.
2. Есарєва З. Ф. Особенности деятельности преподавателя высшей школы / З. Ф. Есарєва. – Л., 2004. – 280 с.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 2010. – 340 с.
4. Максимюк С. П. Педагогіка : [навчальний посібник] / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
5. Усачева И. В. Формирование учебной исследовательской деятельности. / И. В. Усачева, И. И. Ильясов. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 124 с.

**Рецензент – к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”
Л. В. Левицька**